

۷. مکانیزمهای پرداخت در بازرگانی داخلی

منظور از مکا نیزمهای پرداخته وسائلی هستند که توسط آنها می‌توان بهای کالاها یا خدمات دریافتی را تا دیه نمود. لکن، چه طرق یا وسائل پرداختی با دید در بازرگانی داخلی مورد توجه تجار قرار گرفته و در عرف تجاری معمول و متداول باشند؟

برای پاسخگویی به این سؤال لازم است با این نکته‌ها شروع کرد که شخص بازرگان اصولاً در جستجوی پرداخت نقدی‌های کالاها و خدمات دریافتی نبوده و معمولاً توانائی آنرا نیز ندارد. اگر غیراً از این می‌بود، نامبرده قطعاً می‌توانست از چک تضمین شده و حواله بانکی که از روشهای صدور مطمئن و در ردیف پرداخت توسط اسکناس میباشند استفاده نماید. آنچه که تا جر حقیقتاً "بان نیاز دارد، وجود مکا نیزمهای است که نه تنها نقش پرداخت را در زمان تحویل کالا و خدمات ایفا نماید، بلکه وسیله‌ای برای کسب اعتبار مالی نیز باشد. این ضرورت از آنجا سرچشمه می‌گیرد که شخص مذکور مسلماً مال التجاره را خریداری نمی‌کند تا به مصرف شخصی برساند، بلکه خرید عمده او بخاطر فروش دوباره با انگیزه کسب سود و منفعت صورت می‌گیرد. پس باید قاطعاً در بابهای کالاها را نه در زمان تحویل بلکه مدتی بعد، تا دیه نماید، تا در این فاصله زمانی آنها را فروخته و مبالغ لازم را بدست آورد.

حال با دید دید چه روشهایی در بازرگانی داخلی، همزمان و اجدد و خصیصه فوق، یعنی وسیله پرداخت فوری و کسب اعتبار بوده و می‌توانند از عهده این مهم برآیند.

با نگرشی بر قوانین بازرگانی فعلی می‌توان دریافت که قانونگذار ایران همانند دیگر کشورها چند مکا نیزم پرداخت را با رژیمهای

حقوقی کم و بیش مشا به پیش بینی کرده، که اصطلاحاً "اسناد یا اوراق تجاری نامیده میشوند و ماهیت اعتباری دارند" (۱) "سند بازرگانی را بیشتر با این صورت تعریف مینمایند: "نوشته ایست با قابلیت نقل و انتقال سریع که مثبت وجود طلب کوتاه مدتی برفع دارنده بوده و بکار پرداخت آن بیاید" (۲). از این تعریف چنین برمیآید که هر سند بازرگانی با اسناد دارای ویژگیهای زیر باشد؟

۱- لازم است از جمله اسناد تجاری به شرح آتی بوده، و قابلیت نقل و انتقال سریع را داشته، بگونه ای که ناقل و منتقل الیه مجبور به رعایت مقررات سخت و تشریفاتی حقوق مدنی نباشند.

۲- باید علی الاصول مبلغ سند به پول رسمی کشور در سند درج گردد.

۳- تمام حقوق ناشی از سند تجاری روی آن منعکس است و لذا این اوراق صرفاً "بعنوان وسیله ای برای اثبات دین بحساب نمیآیند. (۳)

۴- طلب مندرج در سند بازرگانی لزوماً کوتاه مدت خواهد بود. (۴)

با توجه با این ویژگیهاست که اسناد تجاری میتواند نقش پول را در بازرگانی ایفا نموده و وسیله کسب اعتبار و پرداخت مناسبی بشمار آیند. روی همین اصل نیز هست که آنها در مغرب زمین به پول بازرگانان شهرت یافته اند. (۵)

مهمترین مزایای اسناد تجاری عبارتند از: مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان، قابلیت و خواست سند، قابلیت اجرائیه مثبتی (در مورد چک)، مسئولیت کیفری صادر کنندگان (در مورد چک)، اختصاصی بودن دعوی، مرور زمان ویژه، قابلیت تأمین خواسته بدون نیاز به تودیع خسارت احتمالی طرف، وجود اعتبارات اسنادی نزد بانکها.

اکنون با ید اسناد تجاری را بر شمرد و به بررسی یکایک آنها پرداخت (قسمت اول)، درثانی با ید این روشها را مورد ارزیابی قرار

داده و با مشکلات موجود و ضعف قوانین در این زمینه آشنا گردید (قسمت دوم)، و با اخره لازم است چند پیش‌نویسها جهت رفع مسائل روز مطرح گردد (قسمت سوم).

قسمت اول - وسایل پرداخت - اسناد تجاری در قوانین بازرگانی ایران

عبارتند از: برات، سفته، چک و قبوض انبارهای عمومی. اینک بترتیب به تشریح هر یک مبادرت میشود.

مبحث اول - برات - مفهوم و مقررات - ابتدا میبایست مفهوم برات

روشن شده و سپس به قوانین مربوط بآن اشاره گسردد.

مطالعه کتب فقهی نشان میدهد که اسنادی به صورت گوناگون در تجارت مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند، بعنوان مثال، شخصی که نوشته‌ای حاکی از مبلغ معینی طلب یا مقداری کالا بعهده دیگری داشت، میتواند نسبت آنرا در بازار فروخته، و به وجوه مورد نیاز دست یابد، حتی ممکن بود فردی بدون آنکه طلبی از دیگری داشته، نوشته‌ای مبنی بر بدهی او و پرداخت آن در قبال مبلغی پول بدست آورد، و این سند را در بازار اعتبارمدیون معامله کند. این عمل را بیع الصکاک می‌گفته‌اند، دولت نیز ممکن بود، بعلت کمبود پول رایج، حوالجاتی بعهده مؤدیان مالیات و خراج خود صادر، و جهت دریافت از محل مالیات و خراج، به حقوق بگیران و موظفین دولتی تسلیم نماید^(۶)، که آنرا در اصطلاح "برات سلطانی" می‌گفته‌اند. این حوالجات در بازار قابل خرید و فروش بوده است.

اما لغت برات که مأخوذ از کلمه عربی برات بمعنی رها شدن است در فرهنگ دهخدا چنین تعریف شده است: "نوشته‌ای که بآن دولت برخزانها یا بر حکام حواله وجهی دهد و یا نوشته‌ای که دولت برخزانها را خود برای دریافت وجه آن حواله میکند."

این تعریف حکایت از یک مورد استفاده از سندی شبیه برات

امروزی منتها در قالب عقد حواله دارد، ولی برات بمفهوم کنونی آن عبارت از " سند است مورد توجه و حمایت مخصوص قانونگذار که بموجب آن شخصی بنا بر اکتش بدیگری که براتگیر نام دارد، دستور میدهد تا مبلغ معینی را در زمانی مشخص در وجه یا حواله کرد آخرین دارنده سند کارساز نماید" (۷)

در تعریف فوق علاوه بر ذکر حمایت ویژه مقنن، همچنین معلوم میگردد که خصوصیات اسناد تجاری مذکور در فوق^(۸) یعنی: قابلیت سریع رد و بدل شدن، انعکاس تمام حقوق در روی سند، موضوع پولی و طلب کوتاه مدت در برات بوضوح دیده میشود. لازم بذکر است که این سند از مهمترین اسناد تجاریست و سایر اوراق بازرگانی با توجه به آن بتدریج تأسیس یافته اند.

اولین قانون در مورد برات قانون ۹ جمادی الاول ۱۳۲۸ (۲۹ شهریور ۱۲۸۹) در "قبول و نکول بروات تجاری" میباشد. در این قانون با وجود الحاق مگیری از حقوق فرانسه به عقد حواله بعنوان ریشه و اساس برات اشاره شده. ماده ۱ قانون مزبور میگوید: "چون باب برات باب حواله است و شخص برات کننده در مقابل دمه مشغول خود حواله میکند، هرگاه پس از برات کردن انکار مدیونیت کند از او پذیرفته نخواهد شد." در اینجا منظور مقنن از تشبیه برات بحواله این بوده که میخواستند ملاحظا "از حدود مقررات فقهی پافرا تر نگذارد. اما خصوصیات استثنائی برات در فرم امروزی آن، مسلما "اجازه این تشابه را نمیداد"^(۹). روی همین اصل بود که در قانون اصلاح قانون قبول و نکول برات مصوب ۲۶ جمادی الاول ۱۳۲۹ قمری دیگر زکری از عقد حواله صرفت^(۱۰).

قانونگذار بتدریج بر اساس ضروریات تجارت نوین، ابتدا قانون سال ۱۳۰۳ مشتمل بر ۳۸۷ ماده و سپس در سال ۱۳۱۱ قانون تجارت فعلی

را در ۶۰۰ ماده به تصویب میرساند. باب چهارم قانون اخیر به اسناد تجاری اختصاص دارد، که از ماده ۲۲۳ تا ۳۰۷ مقررات برات را با زگو میکند، و اکنون ناظر بر بروات صادره در ایران میباشد.

اهمیت اسناد تجاری خصوصا "برات ازیکسو، و گسترش روابط تجاری بین المللی از طرف دیگر، کشورهای مختلف را بر آن داشت تا در حد امکان مقررات خود را در این زمینه یکنواخت نمایند. اولین قانون متحدالشکل در سال ۱۸۸۰ بین کشورهای اسکاندیناوی با مضاء رسید، اما ۵۰ سال بعد یعنی در سال ۱۹۳۰ (۱۳۰۹ شمسی) کنوانسیون ژنومیان تعداد کثیری از کشورهای عالم منعقد میگردد. کشور ایران تاکنون باین قرارداد ملحق نگردیده، اما نویسندگان ایرانی بیشتر سعی، در تفسیر احکام قانونی موجود، در راستای انطباق با مقررات بین المللی، داشته اند.

مبحث دوم - سفته - مفهوم و مقررات

سفته طلب یا سفته سندیست که بموجب آن امضاءکننده تعهد میکند مبلغی در موعد معین یا عندالمطالبه در وجه حامل یا شخص معین یا بحواله کردن آن شخص کارسازی نماید (۱۱). بنا بر این ملاحظه میگردد که قانوقگذار، سفته در وجه حامل را برخلاف برات برسمیت شناخته و بلا اشکال میدانند (۱۲). همچنین سفته علاوه بر امضاء یا مهر باید دارای تاریخ و متضمن این مراتب باشد: مبلغ موردپرداخت (با حروف)، گیرنده وجه، و تاریخ پرداخت. اگر سفته بصورت سفید و بدون تکمیل فرم آن امضاء و بدیگری انتقال یابد، آنرا نوعی نمایندگی و وکالت محسوب میدارند، و تا زمانیکه خلاف آن ثابت نشده، ذینفع میتواند فرم سفته را پر نموده و آنرا برگردش بیا ندارد. سفته نیز مانند برات دارای همان ویژگیهای سنتجارتی که قبلا "بان اشاره رفت میباشد (۱۳).

از لحاظ مقررات قانونی، قانونگذار سال ۱۳۱۱ در مورد سفته سیستمی را با بهره‌گیری از مقررات وقت کشور فرانسه (قبل از لازم الاجرا گردیدن کنوانسیون ژنو)، پیاپی داده‌نموده و در با با احکام آن بمقررات برات در مواد ۳۵۷ تا ۳۱۰ برگشت داده است.

در کنوانسیون ژنو مورخ ۱۹۳۵ نیز سفته مورد بررسی تفصیلی واقع نشده و در مواد ۷۵ تا ۷۸ متحدالشکل نسبت به اکثریت قریب باتفاق مسائل سفته به با برات مراجعه داده شده است (۱۴). نتیجتاً "مقررات سفته طلب در ایران با روش کنوانسیون هماهنگ می‌باشد. لازم بتذکر است که بعضی از کشورها مانند ژاپن و لهستان دارای رژیم حقوقی ویژه‌ای جهت سفته بوده و این حق را در کنوانسیون برای خود محفوظ داشته‌اند. بهر حال در شرایط فعلی قانونی ایران، قواعد برات در مورد سفته طلب نیز معتبر می‌باشد (۱۵).

مبحث سوم - چک - مفهوم و قوانین

چک سند قابل معامله ایست که بعهده یک بانک یا مؤسسه اعتباری، جهت کارسازی مبلغ اسمی آن، از محل موجود در حساب بانکی صادرکننده، در وجه یا حواله کردنی نفع (شخص معین یا حامل) صادر می‌گردد. چک در اصل واژه فارسی می‌باشد که در قدیم الایام بمعنی حواله بکار می‌رفته (۱۶)، و سپس به چین و سایر نقاط عالم راه یافته است (۱۷). اما چک بمفهوم امروزی آن ابتدا در اروپا بویژه کشور انگلستان همراه با گسترش فعالیت‌های بانکی رایج و بعداً "نیز کاربرد آن عالمگیر شد (۱۸). قبل از ورود چک در سیستم بانکداری جدید اروپائیان جهت بیرون کشیدن وجوه لازم از حسابهای خود بصدور برات اقدام مینمودند، و پس از آن نیز رژیم حقوقی سند اخیراً بچک تعمیم دادند (۱۹).

چک از این جهت به برات شباهت دارد که در فرم و شکل یکنواختی مورد استفاذه قرار گرفته و تابع قواعد حقوقی آن میباشد. در عوض علی- اصول برخلاف برات، چک وسیله پرداخت فوری تلقی شده و نقش اعتباری ندارد. با وجود این اختلاف، در مورد تعلق این سند یعنی چک به خانواده اسناد تجاری نمیتوان مورد بود. چه ویژگیهای آن عبارتند از: قابلیت انتقال، موضوع پولی، انعکاس تمام حقوق بروی سند و تعهد پرداخت (فوری) که در برات و سفته نیز ملاحظه گردید.

بموجب حکم تمیزی شماره ۲۲۰-۱۲/۲/۱۳۱۸، صدور چک دلیلی اشتغال ذمه صادرکننده است. اما این رای دیوان کشور بر اساس مساره عرفی استوار است، و در این زمینه متن قانونی وجود دارد و نه مساره قضایی که مرکب از اوضاع و احوال در پرونده مورد بررسی میباشد: غالب صادرکنندگان چک در مقام اداء بدهی خود دست به صدور چک میزنند (۲۰) اگر صدور چک منتهی بعدم پرداخت وجه توسط بانک محال علیه گردد، محیل در موارد زیر قابل تعقیب کیفری خواهد بود:

- ۱- چک صادره بدون محل باشد (نسبت به تمام یا قسمتی از مبلغ سند).
- ۲- صادرکننده دستور عدم پرداخت چک را بدهد.
- ۳- امضاء ذیل چک با امضاء موجود نزد بانک مغایرت داشته باشد.
- ۴- قلم خوردگی متن چک بدون توضیح کافی و تایید و امضاء مجدد در ظهر چک.
- ۵- اختلاف در مندرجات چک.
- ۶- صدور چک با علم به بسته بودن حساب بانکی.

قانونی که رژیم حقوقی چک را در ایران پیش بینی میکند قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ می باشد. مواد ۳۱۰ تا ۳۱۷ این قانون اصول کلی حاکم بر برات را در مورد چک نیز جاری مینماید. قسمت دوم ماده ۳۱۴ صراحتاً "باین امر اشاره کرده است: "..... مقررات این قانون از مناسبت

صا درکننده و ظهرو نویسیها و اقامه دعوی و ضمان و مفقود شدن راجع به بروات شامل چک نیز خواهد بود ."

با وجود این چک تنها از اسناد تجاری تلقی نگردیده، و بیشتر بعنوان یک سند بانکی معتبر با کاربرد ملی داخلی و بین المللی، حمایت های قانونی مخصوصی را ایجاب مینمود. روی همین اصل، علاوه بر متن قانونی فوق، قانونگذار در سال ۱۳۳۱ احکام ویژه ای را نسبت به صدور چک بصورت تکمله ای بر قانون تجارت (نسبت بمواد فوق الذکر) از تصویب میگذراند (۲۱). این قانون بعلت نواقص موجود، یکبار در سال ۱۳۳۷ مورد تجدیدنظر قرار گرفته و در سال ۱۳۴۴ دوباره اصلاح میشود. سرانجام مقنن قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ را که اکنون مورد عمل میباشد تجدیدنظر کلی در مقررات قبلی وضع مینماید. در حال حاضر این قانون به همراه مواد ۳۱۰ تا ۳۱۷ در فصل سوم از باب چهارم قانون تجارت برچکهای صادره در ایران حاکمیت دارند.

مبحث چهارم - قبوض انبارهای عمومی - مفهوم و مقررات قانونی

انبار عمومی مؤسسه ایست بازرگانی که بمنظور قبول امانت و نگهداری مواد اولیه محصولات صنعتی و فلاحتی و کالاهای صاحبان صنایع و کشاورزان ... بصورت شرکت سهامی تاسیس گردیده است (۲۲). انبار عمومی درقبال سپردن کالا و بذر خواست امانت گذار اقدام بم صدور قبض رسید و برگ وثیقه مینماید که قبایل ظهور نویسی خواهد بود (۲۳).

قبض رسید، مدرک مالکیت امانت گذار نسبت به کالاهای مربوطه در انبار عمومی و قابل انتقال میباشد. برگ وثیقه پس از ظهور نویسی به نفع وام دهنده، وثبت مراتب در قبض رسید، برگ وثیقه، دفتر انبار عمومی و نیز بروی تهوشهای مربوطه، دلیل وثیقه بودن کالای سپرده شده خواهد

بود، این برگ همچنین قابل نقل و انتقال از طریق ظهنویسی می‌گردد،
و جهت پرداخت و ام داده شده، دارای موعدمیباشد.

از لحاظ مقررات قانونی، احکام مربوط به انبارهای عمومی
نسبتاً "جدید و شامل یک تصویب‌نامه و یک آئین‌نامه است، تصویب‌نامه
بشماره ۱۶۹۵۲-۱۱/۶/۱۳۴۰/۱۱ مشتمل بر ۱۷ ماده بوده و آئین‌نامه انبارهای
عمومی بتاریخ ۱۳۴۰/۱۰/۲ در ۲۲ ماده بتصویب هیئت وزیران وقت رسیده
است. این مواد مربوط به امانت‌کالاها در انبارهای عمومی از قبیل نوع
کالاها و نحوه سپردن و صدور قبوض رسید و اوراق وثیقه و همچنین مقررات
تاسیس شرکت‌های انبارهای عمومی را پیش‌بینی و تنظیم مینماید.
لازم‌بتذکر است که بموجب قانون مصوب ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۹ تمام
سهام شرکت‌های انبارهای عمومی ملی اعلام و بمالکیت وزارت امور
اقتصادی و دارائی بعنوان صاحب‌سهام منتقل گردیده (۲۴) و قیمت
داخلی سهام بخش خصوصی پس از ارزیابی برابر موازین قانونی پرداخت
گردیده است (۲۵).

قسمت دوم - ارزیابی وسایل پرداخت

برای ارزیابی دقیق وسایل پرداخت که شرح آن گذشت، لازم
است همزمان با بیان نقش اصولی هر یک در بازگانی داخلی، به شرح موارد
رکود و یا استفاده غیر متعارف، همچنین مشکلات و نقص قوانین در این زمینه
بپردازیم.

مبحث اول - کاربرد برات - همانطور که قبلاً اشاره شد این سندهم‌وسيله
پرداخت است و هم طریقی در کسب اعتبارات مالی.

الف - وسیله پرداخت

برات وسیله پرداخت است چون به برات تکشاجا زه میدهد با تأسیس و واگذاری سند به ذینفع، دین خود را نسبت با واسقاط نماید. و بعد از او شخص اخیر یعنی ذینفع نیز فرصت مییابد که با ظهر نویسی فرما "طلب" کا رخا نه دریا عمده فروش را بپردازد. بعلاوه دارنده جدید نیز بنوبه خود خواهد توانست با ظهر نویسی انتقالی سند به پستانکار که ممکن است یک یا تک طرف اعتمادا و باشد، دینش را ادا نماید. از اینها گذشته براتگیر یا محال علیه با پرداخت وجه برات در سر رسید به آخرین دارنده، طلب برات تکش را نسبت بخود ساقط خواهند نمود.

ب - وسیله کسب اعتبار مالی

برات وسیله کسب اعتبار است چون به طلبکار یعنی دارنده سند اجازت میدهد بدون تغییر در سر رسید که در واقع نشانه دهنده مهلت داده شده به براتگیر و برات تکش جهت پرداخت بدهی اوست، از این طلب مدتدار که در روی برات منعکس مییابد، فوراً "استفاده نماید، در اینحال یسب محال له سند را بعنوان تنزیل به بانکدار ارائه میکنند و یا اینکه جهت پرداخت بدهی خود در مقابل دریا فت کالاهای خدمات ظهر نویسی انتقالی مینمایند.

مضافاً "با نکها خود نیز میتوانند مبادرت بکشیدن برات بروی مقتضی و بدهکار کنند. در اینصورت، یا خود این قبیل اسناد را تنزیل مینمایند و یا ببانک دیگر چه بعنوان تنزیل و چه بصورت تضمین جهت تحصیل اعتبار و جبران کسری موازنه پرداختها و گذار میکنند (۲۴).

با وجود تمام این مزایا مشاهده میشود که استفاده از برات تقریباً در داخل کشور متروک و کاربرد آن محدود به بعضی پرداختهای بازرگانی

بین المللی میگردد که در اصطلاح برات ارزی نام گرفته است. علل این رکود بطور عمده عبارتند از:

– پرخرج و طولانی بودن طرح دعوی، رسیدگی و صدور حکم در دادگاههای حقوقی که با طبیعت سرعت عملیات تجاری چندان سازگار نیست. برات هنگامی میتواند نقش خود را بعنوان وسیله پرداخت و کسب اعتبار ایفا نماید که تأدیه سریع مبلغ آن در مهلت های مقرر تأمین شده باشد.

– نارسائیهای قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵، که در دنیا له مطلب از آن یاد خواهد شد، نیز علت دیگر رکود کابر برات بوده است (۲۷).

– افزایش حق تمبیر برات از نیم در هزار نسبت بمبلغ سند، به پنج در هزار بهمان نسبت نیز خود علت دیگر متروک شدن آن بحساب میآید. چه امروزه، با زرگان جهت پرداختهای خود با توجه بنرخ تورم، الزاماً "چندی—ن" مقابل قیمت های سابق کالاهای را متعهد میشود. حال اگر بعنوان وسیله پرداخت برات را انتخاب نماید، نرخ سرسام آوری را بعنوان حق تمبیر تحمل خواهد کرد. بعنوان مثال، اگر قیمت قبلی خرید یک عدد جابرقی راه ۱۰۰۰۰۰ ریال فرض کرده و با زرگانی قصد خرید ۱۰۰ عدد آنرا با صدور برات میداشت، میبایست معادل:

$$\text{قیمت صد عدد بریال} = 1000000 = 1000 \times 10000$$

$$\text{حق تمبیر بریال} = 500 = 1000000 \times \frac{0.5}{1000}$$

۵۰ تومان حق تمبیر پرداخت مینمود. حال اگر قیمت فعلی واحد همان کالارا ۱۰۰۰۰۰ ریال فرض کنیم، تا جرالزما "جهت خرید تعداد ۱۰۰ عدد از آن مبلغ:

$$\text{قیمت صد عدد بریال} = 10000000 = 100000 \times 100$$

حق تمبیر بریال $50000 = 10000000 \times \frac{5}{1000}$ ۵۰۰۰ تومان بابت حق تمبیر برات باید بپردازد. در این شرایط استفاده از برات در تجارت داخلی تقریباً "منتفی بنظر میرسد".

مبحث دوم - کاربرد سفته

سفته موضوع قانون سال ۱۳۱۱ نه تنها در تجارت مرسوم، بلکه بین اشخاص غیربازرگان نیز از آن استفاده می‌شده است. در حال حاضر این سند عمدتاً "جهت کسب وجوه موردنیاز نسبت به مبلغ کم صادر می‌گردد. دلیل این کاربرد تنگناهای اقتصادیست که افراد مبادرت به تهیه پول، با صدور سفته مینمایند.

مبحث سوم - کاربرد چک

چک در اصل تنها یک وسیله پرداخت میباشد. اما بتدریج و بطور غیر متعارف وسیله کسب اعتبار و تضمین نیز گردیده است.

الف - وسیله پرداخت

چک جهت بیرون کشیدن وجوه موجود از حساب صادرکننده در بانک بکار می‌رود. این سند براساس تجارت جاری از جهت نبودن حق تمبررجحان دارد. مهمتر اینکه چک در سطح بین المللی و همینطور در داخله کشورها نسبتاً "جای رد و بدل شدن اسکناس را گرفته و از مضرات آن جلوگیری مینماید. وصول اکثر چکها بواسطه بانکهها بعمل میآید و پرداخت آنها توسط روش آنها تردد را طاق تسویه (۲۸) صورت میپذیرد.

لزوم استفاده از چک تنها بعنوان وسیله پرداخت برابرسر استانداردهای بین المللی، از چندین متن قانونی سرچشمه میگیرد. ماده ۳۱۰ قانون تجارت چک را نوشته‌ای قلمداد کرده که "بموجب آن صادرکننده وجوهی را که نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً "مسترد یا بدیگری واگذار مینماید". مقنن در اینجا تا سیس چک را فقط جهت پرداخت جایز دانسته، و الا مقرر نمیکرد که در زمان صدور با وجود لازم نزد بانک محال علیه

موجود باشد. قسمت دوم ماده ۳۱۱ نیز صراحتاً "میگوید که" پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد. "و بالاخره همین مطلب را ماده ۳۱۳ قانون تجارت بنوع دیگری بیان میکند: "وجه چک باید بمحض ارائه کارسازی شود" (۲۹).

ب - وسیله کسب اعتبار

اصل حاکم بر حقوق چک، که این سند را از سایر اسناد تجاری جدا مینماید، یعنی اصل عندالمطالبه بودن، نبایدها این فکر را سبب گردد که چک اساساً "با هر نوع ایده اعتباری بیگانه است. مسلماً "در ابتدا چسک سندی با پرداخت فوری تلقی میگردد و اکنون نیز در اصل بهمان صورت با قیست. اما اصلاحیه‌های پیاپی روی قانون چک بخصوص قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵، و همچنین عرف و عادت بانکداری و رویه قضائی موجب گشته اند که امروزه چک گذشته از نقش پرداخت فوری، جنبه اعتباری نیز داشته باشد:

یک - بموجب قانون سال ۱۳۵۵، صادرکننده نه تنها مجاز به پرداخت وجه سند زمانی پس از تاریخ صدور و قبل از تاریخ شکایت کیفری میباشد (قسمت اول ماده ۸ قانون صدور چک)، بلکه در صورت شکایت کیفری نیز قبل از صدور حکم قطعی با پرداخت وجه چک و خسارت تأخیر تأدیه از فرار موقوفی تعقیب استفاده خواهد کرد (قسمت اول ماده ۱۱ قانون صدور چک).

این رژیم حقوقی اجازت میدهد شاخص به تشکیل محل (مبلغ)، نه در زمان صدور، بلکه بعد از آن (یعنی پس از گذشت مدت زمانی کم و بیش طولانی تا قبل از صدور حکم قطعی) میادرت نمایند. باین ترتیب چک میتواند عملاً "بعنوان یک وسیله اعتباری مورد استفاده واقع گردد.

دو- براساس عرف بانکداری فعلی، دارنده چک مدتدار، یعنی چکی که در آن تاریخ متن موءخر بر تاریخ حقیقی صدورست، مجاز با ارائه و مطالبه مبلغ آن قبل از تاریخ سند (یا بعبارتی سررسید) نخواهد بود. ایسین روش بسهم خودلطمه به چک بعنوان صرفاً "وسیله پرداخت واردآورده، و عملاً" سبب تشدید رقابت غیرمنطقی با برات شده است (۳۰).

سه- ظاهراً "مقنن در ماده ۱۲ (بند پنجم قانون صدور چک)، با قابل تعقیب کیفری ندانستن چک بتاریخ موءخر و همچنین بدون تاریخ عملاً "چک جهت کسب اعتبار را نه تنها برسمیت شناخته، بلکه تشویق نیز نموده است.

چهار- قابلیت ظهنویسی چک، یکی دیگر از موجبات ویژگی کسب اعتبار در آن میباشد. چه گردش چک با اعتبار ما درکننده بعمل آمده و بتدریج نیز بر اثر ظهنویسی های پیاپی برا اعتبارش افزوده خواهد شد. گذشته از اینکه به محیل اجازة میدهد محل را زمانی بعد از تأسیس سند نزد بانک محال علیه تشکیل دهد. باین ترتیب چک از حالت صرفاً "وسیله پرداخت بکلی خارج میشود، و خصوصاً "با نبودن حق تمبر باعث رکود بیشتر برات و سفته نیز میگردد.

پژوهش‌های حقوقی و مطالعات فرنگی
رتال جامع علوم انسانی

ج - وسیله تضمین

استفاده از چک بعنوان تضمین انجام یک معامله زائیده عرف و عادت غلط و تجویز قانونگذار ایران بوده است. بکرات دیده شده، چکی بدون تاریخ همراه قرارداد بی عنوان تضمین رد و بدل شده که قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ نیز مهر تصدیق بر آن گذارده است.

ماده ۱۲ قانون صدور چک میگوید "در موارد زیر صادرکننده چک از نظر این قانون قابل تعقیب کیفری نیست.

— هرگاه در متن چک قید شده باشد که چک با بست تضمین انجام معامله یا تعهدیست .

— هرگاه بدون قید در متن چک ثابت شود که وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی بوده یا چک با بست تضمین انجام معامله یا تعهدیست .

در این خصوص دادگاهها قدمی فراتر گذاشته و معمولاً "صا درکننده را فقط بمیزان طلب ناشی از رابطه اصلی یا پایه محکوم مینماید و نه باندازه مبلغ اسمی چک (در صورت وجود اختلاف میان آنها) .

این برداشت، باقی مانده کار بر دبرات را بعنوان سندیکسه بوسیله قواعد آن ظهرونیسی بعنوان تضمین) میبایست علاوه بر نقسش اعتباری، هدف وثیقه ورهن نیز داشته باشد، خنثی مینماید که خود بطور ناقص و البته با مجوز قانونی جای آنرا میگیرد. در این صورت مسلماً "چک در مفهوم واقعی آن بکار رفته است.

در حال حاضر متأسفانه مشاهده میشود که استفا ده از چک در تمام صور آن کاهش یافته و با وجود حمایت های قانونی اعتبار خود را بنحوی محسوسی از دست داده است.

مبحث چهارم — کاربرد قبوض انبار — قبوض انبار نیز میتوانند هم وسیله پرداخت واقع شوند، وهم یک طریق کسب اعتبارات مالی.

الف — راه کسب اعتبارات مالی

همانطور که گفته شد، امانت گذار کا لادرا انبار عمومی میتوانند تقاضای صدور برگ وثیقه و قبض رسید مال التجاره را از متصدی انبار بنمایند. حال جهت بدست آوردن وجوه لازم در امور بازرگانی کافیسست نسبت به ظهرونیسی برگ وثیقه فدا میشود. برای اینکار لازم میآید،

بعنوان اولین ظهرنویسی مراتب در دفاتر انبار و برگ وثیقه همچنین قبض رسید با حضور متصدی مربوط درج شده مواردی مانند میزان و مقدار و تاریخ سر رسید پرداخت و مشخص گردد. باین ترتیب صاحب کالا قادر خواهد بود، با ظهرنویسی برگ وثیقه و واگذاری آن بوام دهنده بترتیب فوق مبالغ مورد نیاز را بدست آورد. نامبرده در صورت لزوم میتواند قبض رسید که نشانگر مالکیت کالامیباشد را نیز بفروش رساند و با ظهرنویسی به خریدار منتقل کند. اما شخص اخیر هنگام ترخیص مال التجاره مربوط میبایست مبلغ و فوق الذکر را در صندوق انبار عمومی تودیع نماید.

ب- وسیله پرداخت

دارندگان برگهای وثیقه و قبوض رسید کالاهای در انبار عمومی طبعاً "اجازه دارند از آنها بعنوان وسیله پرداخت هم استفاده نمایند. اگر کالای خدماتی را دریافت داشته و بایدهای آنها را بپردازند، میتوانند با موافقت فروشنده اقدام به ظهرنویسی قبض رسید نمایند. این معمولاً در صورتیست که مبلغ کالای امانی در انبار با قیمت آن کالای خدماتی برابر باشد. اما اگر ارزش کالای خدماتی اخیر میزان کمتری را نشان دهد، خریدار الزاماً "به ظهرنویسی برگ وثیقه به مبلغ مورد نظر بترتیب فوق اقدام میکند. علاوه بر این تمام ظهرنویسان پیاپی قبض رسید و برگ وثیقه اجازه استفاده از این اوراق را بشرح فوق خواهند داشت.

قسمت سوم - پیشنهادهای در رفع مسائل و تنگناهای موجود

اینک با توجه به مشکلات یا دشواریهای در کلاس تجارتی خصوصاً "بیرات دربارگانگی داخلی و عدم استفاده تجار از اعتبارات مهم مربوط به آنها، پیشنهادهای بشرح زیر ارائه میگردد:

- تطبیق مقررات باب چهارم قانون تجارت با احکام کامل تر کنوانسیون ژنومبوس سالهای ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ میلادی در مورد برات، سفته و چک، توضیحا، قانون تجارت فعلی مصوب ۱۳۱۱ بر اساس قانون تجارت قدیم فرانسه قبل از کنوانسیونهای ژنو تنظیم شده، در حالیکه میدانیم کنوانسیونهای مذکور در سال ۱۳۰۹ شمسی امضاء که ایران در جلسات مربوطه شرکت نداشته و بعداً "نیزبان ملحق نگردیده است.

متأسفانه در حالیکه بحث در اطراف کنوانسیونهای فوق در کشورهای دیگر قدیمی و تمام شده تلقی میگردد، در کشور ما پس از گذشت حدود ۵۰ سال هنوز یک موضوع تازه و حل نشده بحساب میآید.

- اصلاح قانون صدور چک بخصوص ماده ۱۲ آن و ادغام مقررات مربوط در فصل چک قانون تجارت که بشرح فوق باید اصلاح شود.

- تقلیل حق تمبر برات و سفته تجاری از ۵ در هزار فعلی به ۰/۵ در هزار با توجه به نرخ تورم (۳۱)، و تعیین حق تمبر کنونی یعنی ۵ در هزار جهت چکهای قابل ظهر نویسی و رایج نمودن چکهای بسته یا مخطوط، بمنظور جلوگیری از گردش این سند و استفاده از آن برای کسب اعتبار و تضمین که خاص برات و سفته میباشد. لازم بتذکرست که نرخ تمبر برات قبل از حدوث تورم ۵/۵ در ۱۰۰۰ بوده که در زمان تورم میباشد به نسبت با لافتن قیمت کالاها و خدمات تنزل مینمود تا از سرایت تورم بمورد استفاده از اسناد تجاری بنحوموه اثر جلوگیری کند. یسآد آوری مینماید که استفاده عموم بازرگانان در سطح وسیع از برات و سفته در پرداختهای تجاریست که منشاء در آمد خوبی را از محل حق تمبر نویسد میدهد.

- تقلیل هزینه و احوال برات و سفته، همینطور هزینه دادرسی مربوط بآنها و سعی به تسریع بیشتر در رسیدگی بدعای مربوطه.

تشویق بازرگانان از طریق تبلیغ دروسایل ارتباط جمعی، یعنی مطبوعات، رادیو و تلویزیون توسط انجام مصاحبه‌ها و جلب نظرات اشخاص با تجربه و صاحب نظر، باشد که انتفاء الله توفیق حاصل گردد.

زیرنویسها :

۱ - بانکها معمولاً "جهت بازرگانان طرف اعتماد خود اقدام بگشایش اعتبار تا حد معینی مینمایند .

2-Hescot et Roblot, "Effets de Commerce" 1959 t1, n3/5. Roblot (R.), "Effets de Commerce", 1975, n 6.

تعریف دیگری نیز ارائه شده است: اسناد تجاری بگروه اسناد قابل نقل و انتقال تجاری (مثل اوراق قرضه و سهام شرکتها) تعلق دارند که اجازه گردش آن در ثروتها و اموال را داده و بوسیله تکنیکهای مختلف اعتباری (مثل تنزیل در بانکها) در تجهیز منابع مالی عملیات بازرگانان نقش مهمی ایفا مینماید.

Gavalda et Stoufflet, t 2 "Les effets de Commerce" 1985, n 1.

۳- دارنده در سر رسیدی موجب برگ برات به تنهایی، حق اقامه دعوی و تقاضای صدور قرار تامین خواسته را خواهد داشت.

۴- منظور مهلتهای سه ماهه، شش ماهه و یکساله میباشد. مطابق آئین نامه تنزیل اوراق تجاری مصوبه شورای پول و اعتبار به تاریخ ۱۳۶۴/۹/۲۴ و ۱۳۶۱/۸/۲۶، اوراقی که سر رسید آنها بیشتر از یکسال میباشد قابل تنزیل در بانکها نخواهند بود.

5-La monnaie des Commerçants

۶- ر.ک. دائرة المعارف علوم اسلامی، تألیف دکتر جعفری لنگرودی.

7-Roblot (R.), Opcit., n 8.

۸- ر.ک. ویژگیهای سند تجاری در مقدمه.

۹- در مواد ۲، ۶، ۹ و ۱۱ این قانون از پروتست صحبت شده است. که در حواله بی سابقه میباشد.

- ۱۰- ماده اول میگوید: "اگریرات کنندہ دریرات تصریح یا خذوجه آن نموده و بعدا نکا رمدیونیت کندا زا و پذیرفته نخواهد شد."
- ۱۱- ماده ۳۰۷ قانون تجارت .
- ۱۲- سابقه سفته در ایران همانست که در موردیرات آمده است. ر.ک. مفهومی برات
- ۱۳- ر.ک. بمقدمه و مفهوم برات .
- ۱۴- احکام این چند ماده در مواد ۱۸۳ تا ۱۸۹ قانون تجارت فرانسه منعکس میباشند .
- ۱۵- ماده ۳۰۹ ق.ت.مقرر میدارد: "تمام مقررات راجع به بیروا ت تجارتی (از مبحث چهارم الی آخر فصل اول این باب) در مورد فته طلب نیــــز لازم الرعایه است".
- ۱۶- حتی بعضی را عقیده بر آنست که ایرانیا ن نخستین صادرکنندگان چک در جهان بوده اند- ر.ک. سیدمرتضی حسینی تهرانی، "چک و مقررات حقوقی آن"، فصل نامع حق، دفتر سوم، سال ۱۳۶۴ ص. ۱۰۴.
- ۱۷- لغت نامه دهخدا .
- 18-Rodiere (R.), "Droit Commercial, 8ed 1978, n 8 ets.
- 19-Ibid .
- ۲۰- ر.ک. مکتب های حقوقی در حقوق اسلام، دکتر جعفری لنگرودی شماره
- ۲۱- قبل از آن صدور چک بلامحل تابع مقررات قانون مجازات عمومی بوده است .
- ۲۲- ماده یک تصویبنا مه شماره ۱۶۹۵۲-۱۱/۶/۱۳۴۰.
- ۲۳- در غیر این صورت انبار عمومی به صدور گواهی نا مان تا کتفاء خواهد نمود .
- ۲۴- قسمت اخیر ماده واحده .
- ۲۵- تبصره شماره ۳ همان ماده .
- 26-Reescompte, Pension
- ۲۷- ر.ک. کاربرد چک بنده .

۲۹- چک در نقش پرداخت خود در قانون صدور چک ۱۳۵۵ نیز مورد توجه قرار گرفته است بمواد ۱، ۲، ۱۸ و ۱۹ این قانون مراجعه شود.

۳۰- نتیجه رقابت چک با برات سبب سقوط بیشتر سندا خیر بعنوان وسیله کسب اعتبار در تجارت بوده است بویژه اینکه صادرکننده برات ملزم به الصاق تمبر مالی، هزینه و خواست و غیره میباشد که تأسیس کننده چک از آن معاف میباشد. همچنین ر.ک. قسمت سوم در مورد حق تمبیر.

۳۱- ر.ک. مبحث چهارم بند ب.

والفجر ویال عشر

طلوع خورشید انقلاب شکوهمند اسلامی ایران پرده ظلمت را درید و بارقه امید بر
 قلوب ملل مسلمان و مستضعفان جهان تاباند. ایام مبارک و پر مغربه بر امام
 امت، ائمت شهد پرورد و بر تمامی مستضعفین جهان مبارک باد.
 مؤسسه مطالعات پژوهشهای بازرگانی ضمن شرکت در نمایشگاه دزد نگاه کتاب
 دهنه فجر، پیش از ۵۰ عنوان از انتشارات خود را با ۱۰ تا ۳۰ درصد تخفیف در
 اختیار علاقمندان و دانش پژوهان قرار میدهد.

ضمناً بهین مناسبت، کاتیک در این نمایشگاه فرم اشتراک یکساله تا بنا بر بر سهای بانک
 را تکمیل نمایند از تخفیف ویژه ۱۰٪ حقی اشتراک بهره مند خواهند شد.

دولت عمومی

مؤسسه مطالعات پژوهشهای بازرگانی

